

ОСАМ ВЕКОВА АУТОКЕФАЛИЈЕ СРПСКЕ ПРАВОСЛАВНЕ ЦРКВЕ

I

ИСТОРИЈСКИ ПУТ СРПСКЕ ПРАВОСЛАВНЕ ЦРКВЕ

ОСАМ ВЕКОВА АУТОКЕФАЛИЈЕ СРПСКЕ ПРАВОСЛАВНЕ ЦРКВЕ I–II
Зборник радова са Међународног научног скупа
Београд, 10–14. децембар 2018. године

С БЛАГОСЛОВОМ ЊЕГОВЕ СВЕТОСТИ
АРХИЕПИСКОПА ПЕЋКОГ
МИТРОПОЛИТА БЕОГРАДСКО-КАРЛОВАЧКОГ
И ПАТРИЈАРХА СРПСКОГ
ГОСПОДИНА ИРИНЕЈА

EIGHT CENTURIES OF THE AUTOCEPHALY OF THE SERBIAN ORTHODOX CHURCH I

Belgrade, 2020

ОСАМ ВЕКОВА АУТОКЕФАЛИЈЕ СРПСКЕ ПРАВОСЛАВНЕ ЦРКВЕ I

Београд, 2020

Зборник радова са Међународног научног скупа
„Осам векова аутокефалије Српске Православне Цркве (1219–2019):
историјско, богословско и културно наслеђе“
10–14. децембар 2018. године
Православни богословски факултет, Београд

Издавачи

Свети Архијерејски Синод Српске Православне Цркве
Православни богословски факултет Универзитета у Београду

Главни уредници

проф. др Владислав Пузовић
проф. др Владан Таталовић

Секретар уредништва
Петар Шеровић

Лектура и коректура
др Марина Спасојевић
др Наташа Вуловић

Технички уредник
Иван Јовановић

Редактура резимеа на енглеском језику
Ана Лупуловић

Штампа

Издавачка фондација Српске Православне Цркве
Архиепископије београдско-карловачке

Тираж: 1000

Београд, 2020

Уређивачки одбор

митрополит др Амфилохије Радовић, митрополит др Порфирије Перић, митрополит др Иларион Алфејев (Русија), митрополит др Марко Арнт (Немачка), епископ др Атанасије Јевтић, епископ др Иринеј Буловић, епископ др Игнатије Мидић, епископ др Давид Перовић, академик Василије Крестић, академик Љубомир Максимовић, академик Љубодраг Димић, академик Михаило Војводић, академик Драган Војводић, проф. др Јоанис Тарнанидис (Грчка), проф. др Димитриос Гонис (Грчка), проф. др Панајотис Бумис (Грчка), проф. др Николаос Јоанидис (Грчка), проф. др Наталија Јурјевна Сухова (Русија), проф. др Алексеј Пентковски (Русија), проф. др Ангела Берлис (Швајцарска), проф. др Марк Чепман (Енглеска), проф. др Свилен Тутеков (Бугарска), проф. др Сергеј Акимов (Белорусија), кандидат историјских наука Владимир Викторович Буреге (Украјина), кандидат историјских наука Константин Александрович Костромин (Русија), др Радмила Радић, проф. др Зоран Ранковић, проф. др Радивој Радић, проф. др Богољуб Шијаковић, проф. др Владислав Пузовић, проф. др Владан Таталовић

Рецензенти

проф. др Драган Војводић, проф. др Александар Лома, проф. др Миодраг Марковић, проф. др Богдан Лубардић, проф. др Томислав Јовановић, проф. др Мило Ломпар, проф. др Ђорђе Бубало, проф. др Наталија Јурјевна Сухова, др Предраг Коматина, проф. др Томас Бремер, проф. др Раде Кисић, кандидат историјских наука Константин Александрович Костромин, проф. др Растко Јовић, проф. др Дарко Ђого, проф. др Александар Ђаковац, др Маја Николић, др Катарина Митровић, проф. др Ирена Шпадијер, проф. др Јелена Ердељан, проф. др Предраг Петровић, др Александар Фотић, проф. др Владан Гавриловић, доц. др Андреј Јевтић, проф. др Зоран Крстић, проф. др Бранка Вранешевић, проф. др Србољуб Убипариповић, проф. др Драгиша Бојовић, др Драгомир Бонџић, проф. др Александар Животић, др Небојша Шулетић, др Исидора Точанац, др Ивана Коматина, др Оливер Суботић, проф. др Сузана Рајић, др Мирослава Костић, проф. др Ненад Милошевић, проф. др Владан Перишић, проф. др Здравко Јовановић, др Станоје Бојанин, проф. др Ема Миљковић, проф. др Душан Живковић, доц. др Далибор Ђукић

САДРЖАЈ

ПАТРИЈАРХ СРПСКИ ИРИНЕЈ: Уводна реч поводом научне прославе јубилеја осам векова аутокефалије Српске Православне Цркве	11
Епископ Игнатије Мидић: Поздравна реч поводом отварања научне прославе јубилеја осам векова аутокефалије Српске Православне Цркве	13
ПРЕДГОВОР ЗБОРНИКУ РАДОВА	17

Историјски пут Српске Православне Цркве

Епископ ИРИНЕЈ Буловић Изворна и савремена аутокефалија са посебним освртом на ону коју је издејствовао Свети Сава 1219. године	23
Епископ Атанасије Јевтић Српска архиепископија жичка — Пећка патријаршија и Цариградска патријаршија, односи кроз историју	31
Митрополит Порфирије Перић Мисија Цркве у српском народу као плод аутокефалије	49
Јоанис Тарнанидис Ћутање Светога Саве на оптужбе охридског архиепископа Димитрија Хоматијана о злоупотреби архијерејског чина	57
Радомир Поповић Аутокефалија Српске Православне Цркве 1219. године у светлу јединства и саборности Цркве	63
Зоран Деврња Канонски и историјски контекст настанка аутокефалне Жичке архиепископије	71
Срђан Пириватрић Црквене прилике у византијском свету у време оснивања архиепископије свих српских и ѿморских земаља 1219. године. Прилог проучавању проблема	81
Елена Владимировна Бељакова О значенији учређенија аутокефалије Србској Цркви для славјанских црквей... ..	91
Александр Задорнов Свидетелства Житија святог Саввы о характере независимого статуса церковной организации Сербского государства XIII столетия (историко-канонический анализ)	103
Мирко Саловић О многим рукоположењима која је извео архиепископ Сава на Светој Гори Атонској	109
Драгољуб Марјановић Обликовање православља: књижевност и писана реч у држави и аутокефалној Српској Цркви у 13. веку	123

Милош Антоновић / Александар Иванов Још једном о убикацији Дивисиска	129
Борис Столковски Византијска црква и њен утицај у Угарској (10–13. век)	137
Ивица Чаировић Однос папе Инокентија III (1198–1216) према обласним владарима у Западној Европи	149
Архимандрит Августин (Никитин) Хиландар и Россия. Обзор церковно-литературных связей	171
Јелена Глушац Задужбине династије Бранковић манастиру Хиландару	181
Дејан Гашић Повест о византијској и српској одбрани православне вере у време Фирентинске уније цркава	193
Ненад Нинковић Питање аутокефалности Карловачке митрополије током 18. века	203
Милица Кисић Божић / Дејана Васин Потврдне дипломе сигетско-мохачких владика од Ракоцијевог устанка до сједињења са Будимским владичанством	215
Љиљана Пузовић Темишварска епархија од Пожаревачког мира до Темишварског сабора (1718–1790)	225
Мирослав Илић Шајкашка и манастир Ковиљ — чувари немањићког предања	243
Недељко Радосављевић Београдски мир (1739) и реорганизација Пећке патријаршије	253
Радован Пилиповић Српске црквено-историјске теме у западном богословљу и историографији до краја 18. и почетка 19. века	265
Милош Ковић Устаничко наслеђе Српске Цркве (1594–1941): прилог истраживању односа између Цркве и државе	273
Ненад Живковић Аутокефалија као чинилац изградње државе: континуитет једног концепта. Упоредни преглед добијања аутокефалија из 1219. и 1879. године	289
Биљана Столић Српска Православна Црква на Кордуну (1881–1918)	301
Милош Ернаут Положај Српске Православне Цркве на канонском подручју Епархије бихаћко-петровачке у времену аустроугарске окупације 1878–1918. године	315
Васиљ Јововић Свети Сава у периодичним и другим публикацијама у Црној Гори од 1835. до 1918. године	323
Велибор Џомић Друго обновљење Пећке патријаршије (1918–1922)	339

НЕНАД ИДРИЗОВИЋ Патријарх Варнава Росић као велики мецена и реорганизатор Патријаршијске библиотеке	351
СЛОБОДАН БОБАН ЈОКИЋ Светотајинско-богослужбени живот Српске Цркве у Црној Гори у току Другог свјетског рата	369
MARK D. SHARMAN Nikolaj Velimirović and the Serbian Orthodox Church in England, 1914–1916.....	381
РАДМИЛА РАДИЋ Сарадња Српске Православне Цркве са екуменским организацијама и Англиканском Црквом у првој половини 20. века	397
МАРКО НИКОЛИЋ Кључни чиниоци односа Српске Православне Цркве (СПЦ) и Римокатоличке Цркве (РКЦ) од 1962. до 2000. године.....	419
ЈОВАН СТОЈАНОВИЋ On the Way to WCC Membership of the Serbian Orthodox Church: Correspondence Between the World Council of Churches and the Belgrade Patriarchate	445
ДИЕТМАР ШОН The Serbian Orthodox Church and Interreligious Dialogue — Commitment for Peaceful Coexistence.....	453
АТАНАСИЈЕ АТАНАСИЈАДИС Улога Српске патријаршије у међурелигијским сусретима током грађанског сукоба у Југославији (1990–1995)	463
ГОРАН ЛАТИНОВИЋ Страдање Српске Православне Цркве за вријеме југословенског рата 1991–1995	471
МИЛЕ СУБОТИЋ Српска Православна Црква у америчким научним публикацијама у 20. веку	491
РАДИВОЈЕ СИМИЋ Почеци мисионарског живота Српске Православне Цркве у Савезној Републици Немачкој	503
НЕМАЊА АНДРИЈАШЕВИЋ Српска Православна Црква на афричком континенту у 20. веку	513
Именски регистар	529

ОСАМ ВЕКОВА АУТОКЕФАЛИЈЕ СРПСКЕ ПРАВОСЛАВНЕ ЦРКВЕ

II

ПУТЕВИ СРПСКОГ БОГОСЛОВЉА
СРПСКА ПРАВОСЛАВНА ЦРКВА
У СРПСКОЈ И ЕВРОПСКОЈ КУЛТУРИ

ОСАМ ВЕКОВА АУТОКЕФАЛИЈЕ СРПСКЕ ПРАВОСЛАВНЕ ЦРКВЕ I–II

Зборник радова са Међународног научног скупа
Београд, 10–14. децембар 2018. године

С БЛАГОСЛОВОМ ЊЕГОВЕ СВЕТОСТИ
АРХИЕПИСКОПА ПЕЋКОГ
МИТРОПОЛИТА БЕОГРАДСКО-КАРЛОВАЧКОГ
И ПАТРИЈАРХА СРПСКОГ
ГОСПОДИНА ИРИНЕЈА

**EIGHT CENTURIES OF THE AUTOCEPHALY
OF THE SERBIAN ORTHODOX CHURCH
II**

Belgrade, 2020

**ОСАМ ВЕКОВА АУТОКЕФАЛИЈЕ
СРПСКЕ ПРАВОСЛАВНЕ ЦРКВЕ
II**

Београд, 2020

АТАНАСИЈЕ АТАНАСИАДИС

Улога Српске патријаршије у међурелигијским сусретима током грађанског сукоба у Југославији (1990–1995)

Апстракт. Доминантне верске заједнице у Југославији — Српска Православна Црква, Католичка Црква у Хрватској, те Ријасет исламске заједнице у Босни и Херцеговини — нашле су се у једном критичном тренутку током деведесетих година прошлог века на мети зараћених народа. У овом судбоносном историјском тренутку представници верских заједница ставили су свој углед и свету мисију у службу решавања тешких друштвених проблема насталих услед недостатка адекватних политичких решења. Током заједничких сусрета представника ових верских заједница у циљу доприноса изналажењу мирног решења до изражаја су долазили и неки од фундаменталних аспеката њиховог поимања правде и мира — с једне стране, благодатно-подвижнички доживљена богочовечанска љубав према човеку, патријарха Павла, и, с друге стране, праведни хуманизам представника других верских заједница. Ово су неки од феномена који се разматрају у раду.

Кључне речи: међурелигијски сусрети, патријарх Павле, Српска Црква, Римокатоличка Црква, ислам у Босни, рат у Југославији.

Разумљиво је да су теме које се тичу међуетничких и међуверских односа између заједница у бившој Југославији изазвале велико интересовање хуманистичких наука, представљајући значајне студије на различитим научним пољима. У исто време, ова тематика је дуго била табу тема унутар самих заједница укључених страна. Религије и Цркве које су проповедале у овим областима нашле су се пред изазовима који су се тицали порука од кључног значаја за њихово учење. Тако да, док су, с једне стране, биле везане за национални центар, који је у суштини био њихова паства, с друге стране, биле су позване да преузму улогу која је надрасна, наднационална и дубоко — за хришћанске конфесије — хришћанска.

Српска патријаршија је путем својих институционалних органа и управе одиграла значајну улогу како на пољу пастирствовања (православна паства), тако и на плану међуцрквених и међуверских односа, јер је представљала значајног и доследног партнера у процесима који су се одвијали на пољу једног јурисдикционог деловања.¹ Разуме се да у

* Др Атанасије Атанасиадис, Теолошки факултет Аристотеловог универзитета у Солуну, thanosatha@theo.auth.gr

¹ Унапређени однос Српске Цркве према друштву и поштовање према личности патријарха Павла (Стојчевића) огледали су се у ставу представника међународних политичких организација. Патријарх је посебан однос у овом периоду остварио са генералним секретаром Уједињених нација Бутросом Бутросом Галијем. Српска Црква је послала захтев за учешће у званичним преговорима о „југословенском питању“. Овакав статус је био предвиђен према важећим законским одредбама организације и међународном праву. Односио се на физичко присуство представника Српске Цркве редовним заседањима организације, али с ограниченим временским трајањем, онако како би то развој ситуације налагао, в. Архив Светог Синода Српске Православне Цркве, Концепт писма Генералном Секретару Уједињених нација, 15. 12. 92, 1; уп. такође Апел Српске Православне Цркве Лондонској мировној конференцији о Југославији, бр. 2820, 27. 8. 1992, 1–7; Архив Светог Синода Српске Православне Цркве, Патријарх Српски Лорду Карингтону, Председнику Конференције о Југославији у Хагу, Београд, 24. 10. 1991., 1–2; Архив Светог Синода Српске Православне Цркве, Патријарх Српски г. Бутросу Галију, Генералном Секретару Уједињених Нација Њујорк, Београд, 23. 7. 1992, 1–3; А. Прашчевић, *Патријарх Павле о исламу и муслиманима*, Београд 2018, 81–101, 131–135, 140–143; А. Αθανασιάδης, *Ο εμφύλιος πόλεμος στη Γιουγκοσλαβία (1990–1995). Πτυχές της ιστορικής και θρησκευτικής του διάστασης*, Θεσσαλονίκη 2008, 123–153.

време грађанских сукоба на простору бивше Југославије, те етничких и верских свесности тог рата, остати доследан принципима православне вере, остати доследан свеправославном и наднационалном предању Свете солунске браће Ђирила и Методија, заједно са васељенским и аутентичним светосавским предањем, није био лак задатак за Српску Цркву. Но, то није био само њен циљ већ крст, који се у датом времену морао понети. Она је била позвана у том критичном историјском тренутку да буде на висини задатка, „да правилно управља речју истине Твоје“.²

Од самог почетка грађанског сукоба у Југославији 1990. године наметнула се потреба учешћа Православне Цркве у дијалогу са другим верским заједницама које су се налазиле на тим просторима.³ Наравно, дискутовање као теолошко начело и потреба за друштвеним животом човека заснива се на општечовечанским вредностима стварања у Христу, али се тумачи као предзнак људске цивилизације. Дијалог није само реална друштвено-историјска потреба, већ и теолошка нужност, која проистиче из саме природе и мисије Васељенске Цркве.⁴ Служи јеванђељском циљу „да сви једно буду“ (Јн 17, 21).⁵

Додали бисмо, у случају Православних Цркава, да је црквена самосвест у оквирима једне „локалне“ цркве, њеног посебног „националног“ елемента, предуслов за искуство екуменства (саборности) православља. Преко локалне Цркве комуницирамо са васељенским православљем.

Уосталом, Црква је током читавог свог развоја увек водила дијалог са друштвом и усклађивала, у сагласју са различитостима, друштвене и индивидуалне услове живота верника. Међутим, околности функционишу на основу друштвених променљивости. Тако је Српска Црква, која се за време тзв. социјализма и титоизма налазила иза кулиса, већ од средине осамдесетих година налазила на политичкој и друштвеној сцени и тежила

² За потврду повећане религиозности у време грађанског рата навешћемо као пример статистике из чланка С. Рељића, *Обновљена религија*, НИН 2574 (2000), 12–14; Архив Светог Синода Српске Православне Цркве, Саопштење, 22. 5 — 2. 6. 1994, 3. Такође о Српској Цркви у југословенском друштву вредна је студија Р. Биговића, *Црква и друштво*, Београд 2000; уп. и З. Крстић, *Σχέσεις Εκκλησίας και Κοινωνίας στη Σερβία*, докторска дисертација, Θεσσαλονίκη 2001, 58–67.

³ Диптиси Божанствене литургије Светог Јована Златоуста.

⁴ Архив Светог Синода Српске Православне Цркве, 1974, 10. 6. 1992. Уп. такође, *Osservatore Romano*, 24–25. јануар 1994, 6–7, где је папа изјавио: „Упркос свим тешкоћама које постоје, дијалог се наставља и улива наду — са обе стране, и наћи ће се решење проблему“; F. Kuharić (Nadbiskup), *Homilija u Mariju Bistricu*, 14. 7. 1991, F. Šanjek, *Kršćanstvo na hrvatskom prostoru. Pregled religiozne povijesti Hrvata (7.–20. st.)*, Zagreb 1996, 524–525; А. Атанасијадис, *Папирјарх Павле (Својчевић, 1914–2009)*. *Папирјарх измирења*, Црквене студије 16/2 (2019), 395–406.

⁵ Уп. П. Βασιλειάδης, *Ενότητα και μαρτυρία. Ορθόδοξη χριστιανική μαρτυρία και διαθρησκευτικός διάλογος*, Θεσσαλονίκη-Επίκεντρο 2007, 69. На основу наведеног можемо „теологију“ окарактерисати као „дијаложку теологију“. Β. Χ. Σταμούλη, *Φύση και αγάπη και άλλα μελετήματα*, Θεσσαλονίκη 1999, 28. Распрострањено је осећање да су радови представљени у Југославији током грађанског рата на званичним међурелигијским сусретима остварени углавном у духу хришћанске љубави, братске сарадње и узајамног разумевања.

⁶ Не треба да заборавимо дијалог Цркве са јудаизмом и хеленизмом, в. Γ. Μαρτζέλου, *Ορθοδοξία και διαθρησκευτικός διάλογος*, на интернет страници users.auth.gr/martzelo/index.files/docs/84.docs (2016). Дијалог је остварен и међу припадницима различитих вера, а нарочито ислама, в. Γ. Ζιάκας, Αγγ. Ζιάκας, *Διαθρησκευτικός Διάλογος. Η συμβολή της Μελέτης των Θρησκευτών στην κατανόηση της Θρησκευτικής ετερότητας*, Θεσσαλονίκη 2016, 85–97, 121–133, 493–511; Γ. Ζιάκας, *Το Οικουμενικό Πατριαρχείο κα ιοδιάλογος με το Ισλάμ στο Φανάρι, 400 χρόνια*, Κωνσταντινούπολη — Οικουμενικό Πατριαρχείο 2002; исти, *Θρησκευτολογικά μελετήματα*, τόμ. Α'. *Ζώντας αρμονικά με τους ανθρώπους*, Θεσσαλονίκη 2004; St. Brown, *Meeting in Faith: Twenty Years of Christian-Muslim Conversations* Sponsored by the World Council of Churches, Geneva 1989. За исламски приступ појму дијалога в. Μ. Η. Fadlullah, *Islam the religion of dialogue*, Dar Al-Malak 2003. Такође в. *Pismo svim vjernicima Katoličke crkve, Srpske pravoslavne i Islamske zajednice*, Glas Koncila (12. travnja 1992), 4; Δ. Παπανδρέου (Μητροπολίτου Ελβετίας), *Ο ακαδημαϊκός διάλογος χριστιανών και μουσουλμάνων*, Καθ' οδόν 3 (1992), 6 и даље; F. Topić, *Kršćansko-muslimanski dijalog u Bosni i Hercegovini*, U služnju Božjemu narodu, Zbornik radova u čast msgr. Antuna Škvorčevića prvoga požeškog biskupa prigodom 60. obljetnice svećenstva i 10. obljetnice svećeništva i 10. obljetnice biskupstva, Požega 2007, 374–390. Уп. веома значајан говор архиепископа Тиране Анастасија Јанулата, *Θρησκευτικός Πλουраλισμός και Ειρηνική Συνύπαρξη*, на интернет страници <http://blogs.auth.gr/moschosgl/>, Θεσσαλονίκη 2018, а такође и студију Γ. Λαρεντζάκη, *Το καθήκον της Ορθοδοξίας για καταλλαγή και ενότητα. Εξελίξεις και προοπτικές σε μεγάλα θέματα του οικουμενικού διαλόγου*, Θεσσαλονίκη 2014.

ка томе да постане реформатор подељеног српског друштва.⁶ Уз то, Јужни Словени имају поред заједничког словенског порекла и седам деценија заједничког политичког развоја, што је формирало заједничке карактеристике и ублажило елементе културне, верске или било какве друге различитости.

Српска Црква, прибегавајући међуверском дијалогу са суседним народима, није то чинила са страхом од синкретизма. Супротно томе, верна наслеђу Јеванђеља, Апостола и Светих отаца, обогатеном словенском агиолошком традицијом, одговарала је на основну дужности: да заштити брата који пати.⁷ Према заједничким декларацијама, почетна тачка за њихове ставове и покушаје помирења хришћанских поглавара било је Свето писмо Новог Завета, а за муслиманске вође свети Куран.⁸ Такође је истина да су представници свих страна који су долазили и учествовали на овим скуповима усвојили флексибилне ставове, далеко од исхитрености и крајности, које су можда раније бирали унутар својих земаља. Са заједничким „верским фронтом“, који су представили, оповргавали су гласине о хушкању и уплетености религије у ратна питања. Сви ови сусрети црквених управа у Југославији не би могли да се помену и анализирају у оквиру једног излагања на адекватан начин.⁹ Ипак, поменућемо оне најбитније и покушаћемо да истакнемо њихов значај.

У Сремским Карловцима су се 7. маја 1991. године, после дуготрајних перипетија у вези са одређивањем датума одржавања разговора, сусрели иза затворених врата представници двеју Цркава бивше Југославије.¹⁰ У заједничкој декларацији, коју је прочитао домаћин — епископ Василије, истакнут је значај мировне мисије Цркве и потреба да се у најкраћем могућем року пронађе решење за надолazeћи грађански рат.¹¹

⁶ З. Крстић, *Црква у друштву у прошлости и садашњости*, Београд 2011; С. Рељић, *Обновљена религија*, НИИ 2574 (2000), 13–14; Р. Дрезгић, *Religion, Politics and Gender in the Context of Nation — State Formation: the case of Serbia*, *Third World Quarterly* 31/6 (2010), 955–970; С. Баришић, *Улога државе у заштити верских слобода*, *Нова српска политичка мисао* 1 (2007), 11–23; О. Поповић Обрадовић, *Црква, нација, држава — Српска православна црква и транзиција у Србији*, Претећи знаци фундаментализма: феминистички одговори, ур. С. Зајовић, Београд 2006, 53–67; М. Благојевић, *Православље: религијска ренесанса у Србији и Русији на крају XX века*, Учење, организација и деловање верских заједница и покрета, ур. Д. Ђорђевић, Ниш 2001, 67–73; исти, *Религиозна Европа, Русија и Србија јуче и данас*, *Филозофија и друштво* 3 (2008), 237–243.

⁷ Архив Светог Синода Српске Православне Цркве, Апел Српске Православне Цркве Лондонској Мировној Конференцији о Југославији, Београд, 27. 8. 1992, 1–7. Ово пажљиво састављено писмо представља одличан пример дубоког познавања проблема који су постојали у Југославији у време њеног распада, али и братске љубави и солидарности коју је Црква осећала према својим верницима и припадницима других вера који су се нашли у невољи.

⁸ Теоријски, током званичних сусрета, свети текстови религија које су узеле учешћа у њима представљали су основу за извештаје сваког од тих представништава. Свети карактер тих текстова (Куран, Свето писмо итд.) представљао је опште место у овим дискусијама.

⁹ Потпунији осврт на скоро све сусрете читалац може наћи у нашој студији: А. Αθανασιάδης, *Ο εμφύλιος πόλεμος στη Γιουγκοσλαβία*, 97–153; као и у студији протопрезвитера васељенског трона Γ. Τσέστογ, *Η Εκκλησία της Σερβίας στην πρόσφατη югосλοαβική κρίση*, *Καθέρννη* 1998, 67–87, али и у чланцима епископа R. Perićа, *Pregled prošlih i sadašnjih međusobnih odnosa katolika, pravoslavnih i muslimana u Bosni i Hercegovini*, *Raspeta crkva u Bosni i Hercegovini*. *Uništavanje katoličkih sakralnih objekata u Bosni i Hercegovini (1991–1996)*, *Banja Luka — Mostar — Sarajevo — Zagreb* 1997, 25–33 и А. Škvorčevićа, *Mirotvorna i ekumenska nastojanja crkvenih poglavara tijekom domovinskog rata*, *Ranjena crkva u Hrvatskoj*. *Uništavanje sakralnih objekata u Hrvatskoj (1991–1995)*, *Zagreb* 1996, 33–47; Ј. Zečevićа, *Multikonfesionalnost hrvatskoga društva i ekumenska nastojanja Crkve u Hrvata do domovinskog rata*, *Ranjena crkva u Hrvatskoj*. *Uništavanje sakralnih objekata u Hrvatskoj (1991–1995)*, *Zagreb* 1996, 17–30. Значајни су и чланци који анализирају римокатоличка размишљања на ову тему, као у књизи М. Zovkić, *Međureligijski dijalog iz katoličke perspektive u Bosni i Hercegovini*, *Sarajevo* 1998. Сва писма римокатоличких поглавара упућена хришћанској пастви у Босни и Херцеговини сакупио је и уредио V. Blažević, *Katolička crkva i rat u Bosni i Hercegovini. Dokumenti o stavovima i zauzimanju katoličke crkve za mir i poštovanje ljudskih prava i građanskih sloboda i za očuvanje države Bosne i Hercegovine (1989–1996)*, *Sarajevo* 1998.

¹⁰ В. Брајски *сусрећ у Сремским Карловцима*, *Православље* 580 (1992), 1; А. Αθανασιάδης, *Ο εμφύλιος πόλεμος στη Γιουγκοσλαβία*, 101–104.

¹¹ У декларацији стоји: „Са осјећањем своје одговорности пред Богом, пред људима и пред властитом савјешћу, обраћамо се свим одговорним људима политичких странака, особито носитељима власти, да на темељу божанског и људског права и у служби слободе једнако потребне свима, усмјере своја настојања да се неспоразуми и спорови, у интересу мира и сигурности свих, рјешавају праведно у духу кршћанске љубави. Само се на тај начин може спријечити уништавање имовине, оскврнуће светиња, угрожавање живота људи који су слика Божја“, А. Škvorčević, *Mirotvorna i ekumenska nastojanja*, 35.

Римокатолички архиепископ и представних Хрватске бискупске конференције кардинал Фрањо Кухарић, поводом овог сусрета — екуменског сусрета — изјавио је:

„Без сумње се налазимо у стању приправности како црквеног, тако и јавног мњења. Увјерен сам да ће вјерници православне, али и римокатоличке цркве присуствовати овом сусрету са искреном вољом за молитвом и љубављу... наш сусрет ће бити у служби мира...“¹²

На следећем сусрету црквених представника Српске Православне и Хрватске Римокатоличке Цркве, за који је раније било одређено да буде одржан у Славонском Броду 24. августа 1991. године, у тешкој атмосфери због проглашења политичке независности Словеније и Хрватске, кардинал Фрањо Кухарић је, узимајући реч, истакао „потребу да потврдимо заповјест Господа нашег Исуса Христа, који каже: Идите, дакле, и научите све народе крстећи их у име Оца, и Сина и Светога Духа.“¹³

У преписци која је у међувремену отпочела између представника трију страна постигнут је договор о новом сусрету у Женеви. На овај састанак није успео да стигне представник муслиманске заједнице реис-ул-улема Јакуб Селимовски, који је био спречен услед војних сукоба који су се дешавали у Сарајеву.

Овај сусрет је одржан 23. септембра 1992. године¹⁴ у Институту „Бозе“ у Женеви. На теоријском нивоу, Женевска декларација представља одличан пример намера и сарадње у односу између двеју Цркава. Промоција екуменства хришћанске поруке, истицање јеванђелских порука, осуда етнофилетизма, злочина и злочинаца свих страна које су укључене, заштита немоћних и обичног становништва, прогоњених, представљали су заједничко место за све укључене стране. „Зло“ као продукт понашања искључиво оног „другог“ је превазиђено у духу узајамне љубави и прихватања.¹⁵

У ове заједничке сусрете се директно укључио и Верски самит. Учествовао је у тродневној седници са темом о рату у Босни и Херцеговини као централном. Седница је одржана у Цириху од 24. до 26. новембра 1992. године.¹⁶

Овај самит је организовао рабин Артур Шајнер, као председник организације „Appel of Conscience“. Римокатоличку страну су представљали бискупи Римокатоличке Цркве, а православну страну патријарх Павле и епископи Српске патријаршије, док је муслиманску страну предводио реис-ул-улема хаџи Јакуб Селимовски.¹⁷ Забележени су и

¹² F. Šanjek, *Kršćanstvo na hrvatskom prostoru. Pregled religiozne povijesti Hrvata (7. –20. st.)*, Zagreb 1996, 523. За једну генералну допуну о међурелигијским сусретима види коментаре римокатоличког епископа проф. R. Perića, *Pregled prošlih i sadašnjih međusobnih odnosa*, 25–33, а такође и *Ekumensko-dijaloški odnosi u Republici Hrvatskoj*, на интернет страници Хрватске Римокатоличке Цркве, www.hbk.hr (приступљено 19. новембра 1999).

¹³ Мт. 28, 19.

¹⁴ Са српске стране учествовали су патријарх српски Павле, митрополит црногорско-приморски Амфилохије, митрополит дабробосански Николај, епископ бачки Иринеј, епископ захумско-херцеговачки Атанасије и библиотекар Петар Пејовић. Овом приликом Римокатоличку Цркву су представљали кардинал Кухарић, архиепископ Винко Пуљић, архиепископ Антон Тамарут, епископ Ђирил Кос, епископ Ђурко Кокша, секретар Антун Шкворчевић и новинар Мијо Габрић, који је присуствовао састанку у име Гласа Концила. Уп. и *Женевски разговори делегације Српске православне цркве и Римокатоличке цркве за Хрвајску. Захтијевамо мир правду и слободу*, Православље 613 (1992), 1; Архив Светог Синода Српске Православне Цркве, Патријарх Српски Павле, Конференцији Европских Цркава, Женева, 23. 6. 1992, 1; Прашчевић, *Патријарх Павле о исламу*, 53–57; Тсџетоп, *Η εκκλησία της Σερβίας*, 73–79.

¹⁵ A. Škvorčević, *Mirotvorna i ekumenska nastojanja*, 40. Белешку о овом сусрету и порукама које су размењене саставио је и професор Јоанис Тарнанидис: „Карактеристична је порука коју су заједно упутили (сви јерарси) својим народима и међународном јавном мњењу из Босеа, где су се састали 23. септембра 1992. године са католичким архиепископом из Загреба, кардиналом Кухарићем, који каже: 'Једногласно и једнодушно осуђујемо злочине који су почињени, раздвајајући нашу одговорност од оне злочинаца, независно од тога ком народу, војсци, цркви или религији тврде да припадају'“, I. Ταρνανίδης, *Ο εθνικός αγώνας των Σέρβων και η θρησκευτική του διάσταση*, Καθ' ὁδόν 3 (1992), 136–137.

¹⁶ Било је и неформалних сусрета римокатолика и православца, као онај у Сент Галену, у Швајцарској. В. такође о овим сусретима Тсџетоп, *Η εκκλησία της Σερβίας*, 79–81.

¹⁷ Учествовали су такође председник скупштине исламске заједнице хаџи Мустафа Плицанић, члан Ријасета Мирсад Сребренковић, саветник Азиз Кардибеговић, саветник за образовна и верска питања професор Мурхарем Омердић и, на крају, саветник за правна питања професор Фикрет Карчић.

други локални сусрети верских представника, регионалног карактера, у истом духу и са сличним садржајем.¹⁸

У оквиру мировних покушаја у Босни и Херцеговини заједно су се помолили у Шибенику 9. јануара 1993. године¹⁹ римокатолички епископ Срећко Бадурин и православни јеромонах Амфилохије Живковић, у присуству малог броја верника, који су у хрватски град дошли да би присуствовали Светој тајни евхаристије. У истом духу су, отприлике годину дана раније, априла 1992. године одржали састанак православни епископ из Бањалуке Јефрем Милутиновић, римокатолички епископ Фрањо Комарица и градски муфтија Ибрахим Халиловић. Сусрет је за циљ имао спречавање рата у Босни и препознавање заједничких високих вредности којима су три вере служиле.²⁰

Званичне црквене власти су путем међуверских сусрета покушале да пошаљу поруку међусобног разумевања, дајући тако одговор на објаве које су их доводиле у сукоб. Један од таквих сусрета био је одржан у Сарајеву маја 1994. године уз учешће три делегације из Српске, Хрватске и Руске Цркве, али без учешћа муслиманске стране. Под директном заштитом француских војника учествовали су српски патријарх Павле, патријарх руски Алексије II и кардинал Хрватске Римокатоличке Цркве Фрањо Кухарић. Руска дипломатија је преко руског патријарха преузела посредничку улогу како би се ублажила криза.²¹

У учешће чланова српске јерархије у међуверском дијалогу треба да уврстимо и посету Ватикану двојице истакнутих архијереја Српске Цркве — митрополита црногорско-приморског Амфилохија Радовића и епископа бачког Иринеја Буловића у априлу 1992. године.²²

Допринос патријарха Павла (Стојчевића) у формирању атмосфере мира

У датим историјским околностима за Српску Цркву²³ кључну улогу је одиграло присуство српског патријарха Павла (1914–2009). Био је позван да лично посведочи, да руководи народом са љубављу и хуманом кроз многе и многолике изазове епохе. Његов благодатно-подвижнички живот учинили су га блиским свим страдалницима — да буде близак напаћеном народу и пастви. На личном плану, као и ширем црквеном, придржавао се јеванђељске поуке о добром Самарјанину, где странац постаје познато лице, где припадник

¹⁸ Међутим, занимљив је податак да у својој књизи *Великомученички Јасеновац ђосле Јасеновца* (Београд–Валево 1995, 401) владика Атанасије Јевтић наводи чланак из Политике из 1995. године, који је потписао Р. Арсенић, о томе како је хрватска штампа користила у пропагандне сврхе неке од тих међурелигијских скупова. Наиме, три највеће верске заједнице из Загреба састале су се 14. маја 1995. године у историјском Јасеновцу у заједничкој молитви за мир.

¹⁹ Треба напоменути да је 1993. година била нарочито тешка за становништво Босне због ситуације на ратном фронту и немаштине, која је подједнако погодила све становнике.

²⁰ *Pismo svim vjernicima Katoličke crkve, Srpske pravoslavne crkve i Islamske zajednice*, Glas Koncila (12. travanj 1992), 4.

²¹ Руску мисију представљали су, осим руског патријарха Алексија II, митрополит смоленски Кирил и протојакон Владимир Назаркин. Са српске стране, осим патријарха Павла, учествовали су митрополит црногорско-приморски Амфилохије, епископ бачки Иринеј, дабробосански Николај, захумско-херцеговачки Атанасије, а са римокатоличке стране су присуствовали кардинал Кухарић, архиепископ Сарајева Винко Пуљић, председник Комисије за екуменизам Ђуро Кокша, саветник исте комисије Антун Шкворчевић, као и издавач Гласа Концила Иван Микленић. Уп. такође *Сарајевска декларација*, Православље 653 (1994), 6. Овај сусрет био је резултат честих и договорених контаката још од почетка кризе између представника Српске и Руске Цркве. У оквиру ових контаката српски патријарх је посетио, први пут по устоличењу, Руску Цркву, у пратњи епископа, тражећи, између осталог, да Руска Црква помогне у изналажењу мировног решења за политичке проблеме на Балкану, Архив Светог Синода Српске Православне Цркве, Саопштење. О званичној посети патријарха српског Павла Руској Православној Цркви, 6–13. 10. 1994, 1–4.

²² Ова посета је била резултат претходне одлуке Светог синода за отварање канала за комуникацију Српске Цркве са Ватиканом, в. *Делегација Српске православне цркве разговарала са ђолаваром Римокатоличке цркве ђајом Јованом Павлом II*, Православље 627 (1993), 1; Τοῦτοῦ, *Η Εκκλησία της Σερβίας*, 81–84.

²³ Мислимо на време између 1990. и 1995. године. Реч је о периоду кључном за Српску Цркву, током којег је њена паства проживела велика искушења. Слична искуства је свакако имало и римокатоличко и муслиманско становништво у Југославији.

друге вере и туђинац заузимају место „ближњег“ као иконе Божије.²⁴ То је видео српски патријарх у лицима припадника друге вере који су учествовали у међуверским дијалозима. Његово присуство у покушају стварања атмосфере мира било је евидентно у српском друштву. Био је вођа који је за Цркву зацртао пут помирења, током читавог рата, личним интервенцијама, објавама и проповедима (дискретним, строгим, поучним, али изразито јеванђелским) упућеним свим хришћанским верницима.²⁵

Никада патријарх није имао намеру да окарактерише један народ у целини одговорним за ратне страхоте. На све могуће начине је избегавао популизам и демагогију, чак и у тренуцима када су друге верске вође, опијене сопственом популарношћу, попуштале пред таквим искушењима. Зато није дозволио да се Српска Црква претвори у инструмент у служби националистичких уподобљења. Оно што је увек критиковао био је став разних хушкача, „наших и туђих“, који су својим зверским тактикама водили своје народе у пропаст. Стога је увек слао поруке о суживоту и кохабитацији народа који су у невољи.²⁶

Врло често је у званичним саопштењима и позивима за ове скупове изразито била истакнута потреба Цркава да заштите начела својих догматских истина, да одбаце идеју верског рата, да одбаце употребу верских симбола, да промовишу хришћански или исламски верски дух као супротност грађанском рату. То је чињено зато што је њихова заједничка тежња била да се спречи дивљаштво и непријатељство раних или касних светих ратника — феномен који налази присталице на свим странама без изузетка, али и у различитој мери.²⁷

Тужни смо такође што морамо да истакнемо разлике међу верама у приступању „истинским узроцима“ рата, али и другим засебним темама. Свака страна је имала своје аргументе и тумачења, не у потпуности верска, за начин на који се у неслагању дошло у стање оружане етничке поделе. На политичком нивоу, верске управе, нарочито на почетку грађанског рата, демонстрирале су дискретну наклоњеност према својим националним политичким вођствима са свим пратећим елементима, што је резултирало или кашњењем у доношењу заједничких и благовремених одлука, или чак до отвореног неслагања, тако што је свака приписивала одговорност политичком вођству оне друге.

Изгледа да је прекид или пролазни карактер резултата ових међуверских сусрета негативно утицао на јавно мњење. Створио је осећај у друштву да ни религије нису способне да зауставе рат, нити да допринесу мировном процесу. Некада би опет, иако су међусобни утицаји са јеванђелским и часним намерама црквених службеника били евидентни, убрзо је њавали због замки које су постављали политички и други локални кругови из руководећих центара. На овај начин су политичари функционисали као препрека у покушају Цркава да се приближе миру.

²⁴ Уп. коментаре Анастасија Јанулата, архиепископа Албаније, *Facing People of Other Faiths*, Greek Orthodox Theological Review 38/1–4 (1993), 140. Посебно о вези патријарха Павла са муслиманским живљем в. детаљну анализу А. Прашчевића, *Патријарх Павле о исламу и муслиманима*.

²⁵ Уп. број часописа Православље 1025 (2009), који је посвећен личности патријарха Павла; Ј. Јањић, *Будимо људи*, Ниш 2007; Патријарх Павле (интервју), *Срби су се од насиља морали дранијии*, Политика (14. 12. 1991), 5; Патријарх Павле айелује за мир, Политика (29. 8. 1992), 3; Ј. Радосављевић (архимандрит), *Мемоари сећања. Моја сећања и доживљаји као монаха у овоме свешу шује и Божије радости*, Манастир Рача 2018, 465–468; као и издање Н. А. Middleton, *Life according to the Gospel*, California 2017; А. Атанасијадис, *Патријарх Павле и српска јерархија у развоју дојања грађанској ратуа (1990–1995)*, Хришћанска мисао 1–6 (2005), 8–9; исти, *Патријарх Павле (Стојчевић, 1914–2009)*, *патријарх измирења*, Црквене студије 16/2 (2019), 395–406; А. Αθανασιάδης, *Μία σύγχρονη μορφή της κυριλλομεθωδιανής κληρονομιάς. Ο Πατριάρχης Σερβίας Παύλος (1914–2009)*, *Διεθνές Διαπανεπιστημιακό Ελληνορωσικό Συνέδριο, Ηράκλειο Κρήτης* 2016. За потпуни приказ доприноса патријарха Павла мирном суживоту народа у Југославији од 1990. до 1995. године в. детаљну анализу А. Прашчевића, *Патријарх Павле о исламу и муслиманима*, 25–177.

²⁶ В. Архив Светог Синода Српске Православне Цркве, Апел Српске Православне Цркве Лондонској Мировној Конференцији о Југославији, 27. 8. 1992, 1–7.

²⁷ Упркос томе, Ибрахим Халиловић, муфтија у Бањалуци, потписао је са римокатоличким и православним епископом исте епархије мировне прогласе 23. 12. 1992. године, в. V. Blažević, *Katolička crkva i rat u Bosni i Hercegovini. Dokumenti*, Sarajevo 1998, 185–186.

Српска Црква се супротставила снагама верског фундаментализма, које су тежиле репродукцији привидне вере, одстрањујући на тај начин традицију Српске Цркве, потврђену у историјским страдањима, тако да је тесно сарађивала са представницима Римокатоличке Цркве. Навешћу пример бискупа из Шибеника, фрањевца Срећка Бадурине, који је речима и делима пред епископским Синодом, али и пред националистички настројеном паством, дао пример искрене љубави и човекољубља српском живљу, као и православним свештеницима.

Српска црквена управа сарађивала је такође са бошњачком управом из Сарајева у циљу укидања узајамног неповерења између ислама и православља, налазећи значајна сведочења, која су одлучно и на академски начин допринела неговању и истицању међуверског дијалога.²⁸ На овом месту поменућемо професора исламске културе и цивилизације на Универзитету у Сарајеву Ахмеда Алибашића, који наглашава значај мирног суживота народа на основу верског плурализма који Куран исповеда. На крају, сматрамо неопходним да поменемо и институције које су индиректно допринеле формирању атмосфере мира од стране Српске патријаршије. Један од таквих доприноса је било заједничко учешће Православног богословског факултета из Београда и теолошких факултета из осталих југословенских република у организовању низа теолошких скупова и састанака. На овај начин је академски дијалог послужио идеји мирног суживота југословенских народа.²⁹

Размишљања која произилазе из овога су јасна и донекле оптимистична: док су друштвени услови који се формирају на светској мапи песимистични и злослутни, намеће се као нужна потреба да религије (и свакако не само оне) стану у заштиту визије светског мира и правде као једине наде Божијег стварања.

Atanasios Atanasiadis

The role of the Serbian Patriarchate in the inter-religious encounters during the period of the Yugoslav Civil War (1990–1995)

The religions in the Yugoslavia of 1990 were targeted by the belligerent forces during the critical time of the war. The Orthodox Patriarchate, the Roman Catholic Archdiocese of Zagreb and the Muslim Community of Bosnia and Herzegovina — each of them for their own reasons — approached the civil conflict trying to defuse the crisis. From the first moment one of the means of communication was that of the inter-religious encounters that aimed at the intervention of the religious leaders, so as to find a peaceable solution to the dispute between the opponent communities.

Undoubtedly, the religious leaders in this historic moment utilized their authority and their sacred mission in order to overcome serious practical problems that were caused by the political standoff. Sometimes they agreed with the national political leaders, sometimes they fought against their political goals. In both cases they were judged by the communities and the broader political and religious surroundings with either positive or negative reactions. However, despite the objective difficulties, the religious leaders were seeking for conciliation as the resolution method to the peaceful coexistence of the homogeneous populations, despite the heterodox circumstances.

The Serbian Church via the Patriarch Pavle Stojčević (1914–2009) played an important role in the community and the political choices of Serbian leaders. Issues of deeper humanism, included in the religious teachings, and of the manifestation of the extreme nationalism that plagued the homogeneous populations of the former Yugoslavia, are examined in our presentation.

²⁸ Уп. детаљну анализу професора Григорија Зјакаса и Ангелики Зјака са Теолошког факултета Солунског универзитета о улози религија у савременом међурелигијском дијалогу: Γρ. Ζιάκας, Αγγ. Ζιάκα, *Διαθρησκευτικός Διάλογος*, 97–121, 159–171, 499–501; Ε. Τοπιć, *Kršćansko-muslimanski dijalog u Bosni i Hercegovini*, 374–390; Αναστασίου, Αρχιεπισκόπου Τιράνων και πάσης Αλβανίας, *Παγκοσμιότητα και Ορθοδοξία*, Αθήνα 2001, 140–172.

²⁹ Α. Αλιβασιć, *Dijalog među objavljenim religijama*, Novi Muallim 10, 40 (2009), 38–48; isti, *Suživot religija: teorijsko utemeljenje u islamu*, Glasnik Rijaseta IZ u BiH LXIV/3–4 (2002), 307–318.

CIP – Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

271.222(497.11)-9(082)

МЕЂУНАРОДНИ научни скуп Осам векова аутокефалије Српске Православне Цркве (1219-2019): историјско, богословско и културно наслеђе (2018 ; Београд)

Осам векова аутокефалије Српске Православне Цркве : [зборник радова међународног научног скупа „Осам векова аутокефалије Српске Православне Цркве (1219-2019): историјско, богословско и културно наслеђе“, 10-14. децембар 2018. Православни богословски факултет, Београд]. 1 / [главни уредници Владислав Пузовић, Владан Таталовић]. – Београд : Православни богословски факултет Универзитета ; Свети Архијерејски Синод Српске Православне Цркве, 2020 (Београд : Издавачка фондација Српске Православне Цркве Архиепископије београдско-карловачке). – 541 стр. ; 25 cm

На спор. насл. стр.: Eight Centuries of the Autocephaly of the Serbian Orthodox Church. – Тираж 1.000. – Стр. 11-12: Уводна реч / патријарх српски Иринеј. – Стр. 13-15: Поздравна реч / епископ Игнатије Мидић. – Стр. 17-20: Предговор / Владислав Пузовић и Владан Таталовић. – Напомене и библиографске референце уз текст. – Summaries. – Регистар.

ISBN 978-86-7405-227-3 (ПБФ)

1. Ств. насл. на според. насл. стр.

а) Српска Православна Црква -- Историја -- Зборници

COBISS.SR-ID 16306697